

Історичні, філософські, правові й організаційні проблеми фізичної культури

УДК 796.01

Надія Ашишок

Фізичне виховання обдарованих дітей у контексті гуманістичної парадигми

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич)

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень. ХХІ ст. – це епоха переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, у якому якість людського потенціалу, рівень освіченості й культури всієї нації набувають вирішального значення для економічного та соціального поступу країни. Крім іншого, ця якість забезпечується вихованням обдарованих дітей, здатних у майбутньому стати рушійною силою розвитку суспільства, адже їхній інтелект, здібності, таланти будуть слугувати розвитку науки, техніки, мистецтва, спорту, виробництва тощо. Поступ нашої країни за останні роки свідчить про те, що крок за кроком робиться чимало, щоб зберегти й примножити інтелект нації, збагатити нашу науку, освіту, культуру, спорт через правову підтримку цієї групи дітей. Основи державної політики з проблем навчання та виховання обдарованих дітей висвітлено в таких державних документах, як Конституція України, Закон України “Про освіту”, Закон України “Про загальну середню освіту”, Закон України “Про позашкільну освіту”, “Концепція позашкільної освіти й виховання”, Указ Президента України “Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді”, “Про Національну доктрину розвитку освіти”, “Державна цільова програма роботи обдарованою молоддю на 2007–2010 роки”, “Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності” й ін. [5; 6; 8]. Аналіз цих документів свідчить про окреслення цілей та завдань у напрямі організації роботи не лише з обдарованими учнями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, а й із тими, хто безпосередньо впливає на дітей, а саме з однолітками, батьками, педагогами. Проте слід визнати, що сучасна освіта, яка загалом може задовольнити пізнавальні запити дітей із нормальним середнім розумовим і фізичним розвитком, не завжди створює оптимальні умови для становлення з обдарованих дітей, розвитку їхніх творчих прагнень, реалізації високого рівня домагань. Для вдосконалення цих умов недостатньо законодавчо-правових змін, потрібне реформування освіти у світлі вимог сьогодення. Упровадження гуманістичної освітньої парадигми, на нашу думку, може покращити освітньо-виховну роботу з цими дітьми, сприяти формуванню їхніх особливих творчих якостей, нестандартного мислення, здатності до саморозвитку, самоуправління й творчої самореалізації.

Питанню обдарованості у вітчизняній педагогіці та психології приділяли багато уваги Г. Бурменська, Ю. Гільбух, О. Кульчицька, М. Лейтес, О. Матюшкін, В. Моляко, А. Липова та ін. Більшість дослідників дотримується думки, що основою обдарованості є здібності – сукупність індивідуально-психологічних особливостей осіб, які є умовою успішного, високоякісного виконання ними певної діяльності й успішного оволодіння значними за обсягом знаннями, уміннями й навичками. Питання організації освітньої діяльності з обдарованими учнями досліджували В. І Доротюк, О. І. Кульчицька, А. І. Савенко, Л. І. Слободянюк, С. О. Терепищій та ін. [4, 5–10; 9; 10, 3–10; 13; 14, 43–48; 15]. Виходячи з актуальності проблеми, й обрано тему нашої статті.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Обдарованість визначають як складне, комплексне явище, що включає набір когнітивних, сенсорних та

особистісних якостей людини [10, 3–10]. До цього набору входять наявність видатних здібностей, розвиток яких перевищує середній рівень; високий рівень інтелекту; можливість досягнення видатних успіхів у певному виді діяльності; спрямованість на самореалізацію у діяльності; наявність творчих здібностей (креативності); наполегливість; висока працездатність; захопленість проблемою (особлива мотивація, спрямованість на завдання); наявність здібностей до виконання певного виду діяльності; позитивне емоційне ставлення до конкретного виду діяльності; внутрішні властивості особистості, що ґрунтуються на генетичних умовах; сприятливе навколишнє середовище; високий рівень самоповаги й сформована Я-концепція; наявність ціннісних змістів індивідуальної свідомості; фактор удачі; знання (ерудиція) у певній сфері; рівень досягнень (вищий за середній). Набір особливих якостей формують різні види обдарованості, а саме: теоретичну, або пізнавальну (інтелектуальну обдарованість різних видів); практичну (обдарованість у ремеслах, спортивну, організаційну); художньо-естетичну (хореографічну, сценічну, літературно-поетичну, образотворчу й музичну обдарованість); комунікативну (лідерську обдарованість); духовно-ціннісну діяльність (обдарованість у створенні нових духовних цінностей, служінні людям).

Фізичний розвиток та збереження здоров'я однаково актуальні і для дітей спортивно обдарованих, і для дітей з іншими здібностями, адже проблеми в них часто однакові. До них, зокрема, належать: 1) неординарність, гнучкість та швидкість мислення, ігрові інтереси, занурення у філософські проблеми, потяг до досконалості. З одного боку, ці якості допомагають обдарованим дітям досягати високих результатів у сфері їхньої обдарованості, з іншого – слугують джерелом конфліктів; 2) агресивність обдарованих дітей, неприязнь до школи, нетерпимість. Часто обдарованих дітей не розуміють ні однолітки, ні педагоги, а іноді й батьки. Це може викликати переживання дітей, які можуть або замикатися в собі, намагаючись збагнути, чому їх не розуміють, або, не бажаючи миритися з роллю вигнанців, удаються до різноманітних хитрощів для отримання соціальної підтримки. Якщо ж така тактика не дає бажаних результатів, діти у відповідь на завданій їм біль прагнуть відповісти кривдникам так само; 3) обдаровані діти часто з недостатньою толерантністю ставляться до тих, які не мають їхніх здібностей. Оскільки обдаровані глибоко реагують на соціальні відносини та зв'язки й залежні від сенсорних стимулів більше ніж інші неповнолітні, вони схильні до критичного ставлення не лише до себе, а й до оточення. Обдаровані часто сприймають слова або невербальні сигнали як вияв неприйняття себе. У результаті такі діти часто гіперактивні, адже постійно реагують на різноманітні подразники й стимули. Вони можуть відштовхувати від себе людей зауваженнями, що виражають зневагу або нетерплячість; 4) такі діти надчутливі та мають особливу потребу в увазі дорослих. Через природну допитливість і прагнення до самоствердження вони часто монополізують увагу вчителя, батьків й інших дорослих. Це викликає непорозуміння в стосунках з іншими дітьми, яких дратує постійна потреба такої уваги в обдарованих [7, 301].

Гуманістична парадигма, що в центр уваги педагогів ставить учнів як суб'єктів життя, здатна розв'язати деякі проблеми обдарованих. Педагоги, зокрема учителі фізкультури, повинні планувати навчально-виховну діяльність, ґрунтуючись на врахуванні запитів дитини, її здібностей і можливостей. Ця діяльність передбачає активність вихованців, які свідомо беруть участь у своєму формуванні. Саме тому дитину слід не лише підтримувати в розвитку її здібностей, а й допомагати їй долати проблеми поза цим процесом, озброюючи необхідними знаннями, переконуючи в потребі комунікативних навичок, організовуючи її діяльність із врахуванням біологічних і соціальних потреб людини. До біологічних належать, зокрема, потреби в русі, збереженні здоров'я, запобіганні хворобам тощо. Ці потреби певною мірою задовольняються заняттями з фізичного виховання.

Захопленість улюбленими заняттями в обдарованих часто витісняє в їхній свідомості турботу про власний фізичний розвиток і здоров'я, а тому їх потрібно переконувати в необхідності фізичного розвитку й загартування для збереження здоров'я, адже регулярне застосування фізичних вправ і загартовувальних факторів покращує життєвий тонус організму, загальний стан імунної системи, функції вегетативних систем, а оздоровча фізична культура є основним засобом покращення стану здоров'я та працездатності людини, що виражається в активізації й удосконаленні обміну речовин, покращенні діяльності центральної нервової системи. Заняття фізичними вправами забезпечують адаптацію серцево-судинної, дихальної та інших систем, унормовують функціонування систем кровообігу й дихання, сприяють відновленню систем організму після фізичних навантажень, стресів, хвороб. Наукою доведено, що здоров'я людини лише на 8–10 % залежить від діяльності лікарів, медпрепаратів, на 18–22 % – від генетичних факторів, на 17–20 % – від стану навколишнього

середовища і на 49–53 % – від умов та способу життя [1]. Організацією таких умов і покликани займатися педагоги, які мають переконувати дітей у потребі рухової активності, що особливо актуальна для неповнолітніх з інтелектуальною обдарованістю. Проблеми руху й здоров'я взаємопов'язані. Це відзначали ще в стародавніх Греції та Римі. Так, грецький філософ Арістотель (IV ст. до н. е.) висловлював думку про те, що ніщо так сильно не руйнує організм, як фізична бездіяльність, а Гіппократ не лише використовував фізичні вправи під час лікування хворих, а й обґрунтував принцип їх застосування. Він писав: “Гармонія функцій є результатом правильного відношення суми вправ до здоров'я цього суб'єкта”. Такої ж думки про фізичні вправи був давньоримський лікар Гален, який у своїй праці “Майстерність повертати здоров'я” відзначав: “Тисячу і тисячу раз повертав я здоров'я своїм хворим за допомогою вправ” [11]. У сучасних школярів із недостатньою руховою активністю захворюваність верхніх дихальних шляхів у 3–5 разів вища, ніж у їхніх однолітків часів Радянського Союзу, про що свідчить порівняння статистичних матеріалів сьогодення й даних НДІ фізіології дітей і підлітків АПН колишнього СРСР [2]. Малорухливий спосіб життя є можливим фактором виникнення хвороб серця, зокрема й ішемічної хвороби, якої 100 років назад не було. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у кінці 60-х років XX ст. у 23 економічно розвинутих країнах світу лише за одне десятиріччя смертність від ішемії серця збільшилася на 60 % [2]. Ця хвороба, а також тісно пов'язані з нею інсульти та інфаркти є причиною майже половини всіх смертельних випадків у розвинутих країнах. Наприклад, у США інфаркти щорічно трапляються в 1,25 млн жителів. Багато фахівців вважають, що низька рухова активність як фактор ризику розвитку ішемічної хвороби серця збільшує частоту її виникнення на 30–43 %. Статистика свідчить, що кількість смертей у людей, котрі займаються фізичними вправами, наприклад бігом, у сім разів нижча, ніж у людей відповідного віку з низькою руховою активністю [1].

В обдарованих дітей раціональна організація рухової активності може набувати особливого значення внаслідок порушення балансу між ужитою їжею, фізичними навантаженнями й відпочинком. Особливо це небезпечно для інтелектуально обдарованих дітей, які багато часу проводять за книгою або комп'ютером. Зазначене порушення балансу може спричиняти надмірну масу тіла. Ця проблема, звісно, стосується всіх дітей, які не враховують необхідність цього балансу для здоров'я. За даними фахівців Латвійського інституту фізичної культури, половина випускниць і третина випускників середньої школи мають надмірну масу тіла. Кількість жінок, які страждають ожирінням, у нашій країні перевищує 70 %, чоловіків – 40 % [12]. До 60-річного віку доживають 90 % худорлявих і лише 60 % повних, до 70 років, відповідно – 50 та 30 %, а до 80 – 30 і 10 %. Якщо врахувати те, що збільшення маси тіла на 10 % відносно нормальної скорочує тривалість життя на 14 %, збільшення на 20 % – на 45 %, а збільшення на 25 % – на 74 %, стає зрозуміло, чому Україна щодо тривалості життя перебуває в сьомій десятці країн світу. Зв'язок між ожирінням і тривалістю життя був добре відомий ще в Давньому Римі, про що свідчить напис на пам'ятнику римлянину, котрий помер у віці 112 років: “Він їв і пив у міру”. Звісно, слід пам'ятати, що й дистрофія ні здоров'я, ні тривалості життя не додає. Італійський дослідник А. Дотто на основі статистичних матеріалів відзначив, що смертність у людей зі зниженою на 15–34 % масою тіла відносно нормальної перевищує на 8 % смертність людей із нормальною масою тіла [16].

Лише оптимальні фізичні навантаження в поєднанні з раціональним харчуванням і здоровим способом життя є найбільш ефективним засобом профілактики багатьох захворювань та збільшення тривалості життя.

Щодо обдарованих дітей фізичне виховання повинно виконувати і профілактичну, і розвивальну функції. Це означає, що з допомогою фізичного виховання потрібно вдосконалювати функціональні можливості організму, підвищуючи його опір до негативних впливів; компенсувати брак рухової активності [3].

Однією з найважливіших причин, які призводять до погіршення стану здоров'я неповнолітніх, є недостатньо високий рівень культури здоров'я. У наш час спостерігається небезпечна тенденція до поширення алкоголізму, тютюнопаління та зростання наркоманії й токсикоманії. Молоде покоління має усвідомлювати важливість здорового способу життя й працювати над моральним, психічним і фізичним самовдосконаленням, дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я свого оточення. Залучення дітей до фізкультурної й спортивної діяльності сприяє запобіганню шкідливим для здоров'я звичкам.

Плануючи роботу з обдарованими дітьми, варто звернути увагу на те, що поведінка та навички спілкування обдарованої дитини є дзеркальним відображенням характеру комунікативних установок батьків та педагогів до оточення й самої дитини. Це спілкування відіграє вирішальну роль у забезпеченні оптимального становлення емоційних та когнітивних механізмів соціальних здібностей дітей, їхньої здатності до колективної дружньої взаємодії на заняттях із фізкультури й змаганнях. Завдяки організації спілкування між дітьми, зокрема між обдарованими, відбувається їхня успішна інтеграція в суспільство.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Перспективи розвитку Української держави потребують глибокого оновлення системи освіти. Визначальним чинником погіршення стану здоров'я обдарованих дітей в Україні є недостатня увага в освітніх закладах до пріоритетної спрямованості навчально-виховного процесу на збереження здоров'я та формування в неповнолітніх мотивації до ведення здорового способу життя. Упровадження гуманістичної освітньої парадигми сприяє формуванню в дітей валеологічного світогляду, свідомого й дбайливого ставлення до свого здоров'я, уміння самостійно піклуватися про нього.

Список використаної літератури

1. Амосов Н. М. Раздумья о здоровье. – 3-е изд., доп. и перераб. / Амосов Н. М. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 234 с.
2. Гутько И. П. Азбука здоров'я / Гутько И. П. – Минск : Полымя, 1988. – 139 с.
3. Донець В. Оздоровча спрямованість фізичного виховання [Електронний ресурс] / В. Донець, Ю. Мороз. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url>
4. Доротюк В. І. Індивідуальна своєрідність творчо обдарованої дитини / В. І. Доротюк // Обдарована дитина. – 2000. – № 1. – С. 5–10.
5. Закон України “Про освіту” № 1801–IV (1801–15) від 17.06.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12>
6. Закон України про охорону дитинства (26 квітня 2001 р. № 2402-III) / Права дитини: від витоків до інновацій : зб. текстів, метод. і інформ. матеріалів. – К. : Либідь, – 2002. – 280 с.
7. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект : [навч. посіб.] / Капська А. Й. – К. : [б. в.], 2004. – 347 с.
8. Концепція позашкільної освіти й виховання : інформ. зб. Мін. освіти України. – К., 1996. – № 7. – 132 с.
9. Кульчицька О. І. Соціально-психологічні фактори формування таланту / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2005. – № 8. – С. 3–10.
10. Кульчицька О. І. Специфіка дитячої обдарованості / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2001. – № 1. – С. 3–10.
11. Линець М. М. Витривалість, здоров'я, працездатність / Линець М. М. – Львів : [б. в.], 1993. – 397 с.
12. Линець М. М. Основи методики розвитку рухових якостей : навч. посіб. для фізкультур. вузів / Линець М. М. – Львів : Штабр, 1997. – 265 с.
13. Савенко А. И. Одарённые дети в детском саду и школе / Савенко А. И. – М. : Академия, 2000. – 232 с.
14. Слободянюк Л. І. Особливості пам'яті дітей з підвищеними розумовими здібностями / Л. І. Слободянюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 8. – С. 43–48.
15. Терепищій С. О. Обдарована молодь України / Терепищій С. О. – К. : ВМГО “Союз обдарованої молоді”, 2008. – 158 с.
16. Физическая культура студента : учеб. для студ. высш. учеб. заведений / [под ред. проф. В. И. Ильинича]. – М. : Гардарики, 2002. – 287 с.

Анотації

У статті автор робить спробу проаналізувати та узагальнити досягнення дослідників проблеми фізичного особистісно орієнтованого виховання в контексті гуманістичної парадигми. Збереження й зміцнення здоров'я сприяє виконанню людиною своїх функцій через діяльність з оздоровлення умов життя – праці, відпочинку, побуту. Основним завданням освіти є виховання гармонійно розвинутої особистості. При цьому слід приділяти належну увагу і фізичному, і моральному розвитку.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, здоров'я, оздоровлення, виховна діяльність, фізична культура, моральні якості, гармонійно розвинута особистість.

Надежда Ашишок. Физическое воспитание одаренных детей в контексте гуманистической парадигмы образования. В статье предпринята попытка проанализировать и обобщить достижения исследователей проблемы физического личностно ориентированного воспитания в контексте гуманистической парадигмы. Сохранение и укрепление здоровья способствует выполнению человеком своих функций посредством деятельности по оздоровлению условий жизни – труда, отдыха, быта. Основным заданием образования

является воспитание всесторонне развитой личности. При этом следует уделять внимание как физическому, так и моральному развитию.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, здоровье, оздоровление, воспитательная деятельность, физическая культура, моральные качества, гармонично развитая личность.

Nadezhda Ashytok. Physical Education of Children Through the Prism of Humanistic Paradigm of Education.

In this article the author undertakes the attempt to draw a general conclusion of scientific achievements in the problem of physical personality-oriented upbringing. A maintainance and strengthening of health helps to implement the human functions through activities which improve the conditions of life – work, rest and everyday life. The main objective of the education is the upbringing of an all-rounded personality, while the due attention should be paid to both physical and moral development.

Key words: healthy way of life, health, health improvement, educational activities, physical culture, moral qualities, all-rounded personality.